

Слепцов О. С.¹, Дунаєвський Є. Ю.²

¹ доктор архітектури, професор,

o.sleptsov@me.com

orcid.org/0000-0001-5441-5453

*Кафедра Основ архітектури та архітектурного проектування
Київський національний університет будівництва і архітектури*

² доктор філософії (PhD),

dunaevski.abs@odaba.edu.ua

orcid.org/0000-0003-4053-8000

*Кафедра Архітектури будівель та споруд
Одеська державна академія будівництва та архітектури*

ЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ ТА КОМПЛЕКСІВ УКРАЇНИ

© Слепцов О.С., Дунаєвський Є.Ю., 2025

<https://doi.org/10.32347/2519-8661.2025.33.53-78>

Анотація: В основі статті проаналізовані та структуровані фундаментальні основи розвитку сучасного проектування, будівництва та експлуатації православних храмових будівель та комплексів на території України за період її «Незалежності». В даному дослідженні авторами розкривається: основні тенденції, фактори розвитку храмової архітектури; запропонована періодизація формування та розвитку православних храмових споруд; виявлені та сформовані основні архітектурно-планувальні, стилістичні, об'ємно-просторові та архітектурно-художні характеристики національного доробку сакрального зодчества за 30 років Вільної України. Вперше наведений та систематизований перелік храмових зодчих України, які задіяні в сучасному проектуванні й будівництві, із виявленими принципами індивідуального методу проектування. Розкрито кредо архітекторів-зодчих та авторський стиль.

Ключові слова: сакральна архітектура, синтез мистецтв, храмовий комплекс, архітектурна стилістика, метод інтерв'ювання, церква.

Вступ. Масове будівництво нових храмів відбувається за відсутності науково-методичної бази, необхідне узагальнення теоретичного та практичного досвіду у сфері сакрального проектування та будівництва. Такі узагальнення неможливі без глибокого вивчення національних традицій церковної архітектури, її сакрального та символічного змісту. Тільки в умовах виявлення творчих традицій в архітектурі можна уникнути обмеженості та випадковості функціонально-планувальної та архітектурно-образної контексті в сучасному храмовому будівництві.

На даний момент не вистачає праць та наукових досліджень, які би узагальнили досвід українського храмовбудування за останні 30 років, його перспективи та тенденції розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Типологічні та практичні особливості проектування сакральних будівель, споруд і комплексів, їх еволюційний розвиток розглянуті у фундаментальних працях таких українських вчених, як: Водотика О.Ю., Плахотна Н.А., Ліпуга Р.М., Борис А.М., Голубчак К.Т., Криворучко Ю.І. та інші.

В області сучасних тенденцій стильового, планувального, типологічного розвитку православних храмів та комплексів займалися такі зарубіжні автори, як: Балуненко І.І., Івіна М.С., Баранцева О.В.,

Локонова О.Л., Лайтаре Н.В., Возняк К.Р., Саратовська Ю.Є., Канаєв І.П. В області теорії та історії архітектури сакральних будівель, споруд та їх комплексів слід відзначити таких українських авторів, як: Дячок О.М., Кондратьєва О.В., Гнідець Р.Б., Чепелик В.В., Вечерський В.В., Таранушенко С.А., Логвин Г.Н., Слепцов О.С., Січінський В.Ю., Юрчерко П.Г., Павлуцький Г.Г., Яценко О.Ф., Єрошкіна О.О., Діба Ю.Р., Івашко Ю.В., Жовква О.І., Черкес Б.С., Куцевич В.В., Соченко В.І., Тарас Я.

Цікавим надбанням вітчизняної науки є певний доробок досліджень, присвячених аналізу співставлень взірців дерев'яної та мурованої храмової архітектури (перед усім, історичних пам'яток) з сучасними прикладами храмобудування конкретного зодчого. Відома дослідниця Шевцова Г.В., яка спеціалізується на дослідженнях храмової дерев'яної архітектури України, країн Близького Сходу, Середньої Азії та інших євразійських країн, зробила ґрунтовне дослідження, предметом якого стали дерев'яні храмові споруди архітектора Олега Слепцова. В своїх роботах висвітлює аналіз композиційної та просторово-конструктивної структури храмів, відобразила демонстрацію рис національної ідентичності на тлі глобального розвитку світових ідей храмобудівництва [1].

Професором Івашко Ю.В. та архітектором Пономаренко Г.О. було проведено системний аналіз храмового доробку проєктних та реалізованих рішень науково-проєктного бюро «ЛіцензіАрх». Авторами статті було досліджено планувальні рішення, особливості композиційної побудови, формотворення елементів, використання монументально-декоративного мистецтва та архітектурно-художні рішення інтер'єрів храмового простору, що у свою чергу, дозволило встановити основні ознаки авторського стилю кременя досліджуваного бюро [2].

Проблематика пропорційних та метро-ритмічних закономірностей об'ємно-просторової структури сакральних об'єктів архітектора Слепцова О.С., була представлена в науковій публікації Зоміної С.Б., в якому автор «перевіряє» на пропорційні співвідношення запроєктовані та реалізовані сакральні споруди досліджуваного архітектора. В роботі вдало застосовується метод триангуляції, що при поєднанні із графічним аналізом фасадів, дозволило виявити прийоми узгодження частин і цілого, виявити спорідненість форм; композиційну значимість окремих важливих елементів, які утворені у вузлових перетинах; пропорційний контраст у співвідношеннях; наявність «золотого перетину» та «срібного перетину». Цікавим висновком даної статті є те, що виявлені закономірності були виражені в сакральних об'єктах на інтуїтивно-підсвідомому рівні архітектора [3].

На основі аналізу існуючого наукового доробку можна зробити висновок що, не зважаючи на значну кількість праць відчувається відсутність достатньої нормативно методичної бази для проєктування і відновлення храмів та храмових комплексів. Також, на даний момент не вистачає праць та наукових досліджень, які би узагальнили досвід українського храмобудування за останні 30 років, дослідили його перспективи та подальші тенденції розвитку.

Мета статті. Метою даного дослідження є виявлення та формування головних архітектурно-планувальних та об'ємно-просторових особливостей православних храмів і комплексів, тенденцій, факторів впливу, огляд персоналій, які задіяні у сакральне проєктування та будівництво, а також надання науково-обґрунтованих методичних рекомендацій щодо створення сучасного українського храму.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як переходити до розгляду аналітичної викладки, виявленню закономірностей та тенденцій, перспективного розвитку сучасного храмобудування, ми пропонуємо розглянути поняття «Церкви» в широкому міждисциплінарному спектрі: секуляризаційний (державний) та духовний (священний).

Поняття «Церква», походить від грецького слова «ЕКЛЕСІЯ» («зібрання вірних»), що означає зібрання спільнот віруючих, мирян і священників одного віросповідання на рівні конфесії, релігійної громади, парафії, тощо. Здобувши незалежність, українська держава засудила політику тоталітарного правління та стала на шлях цивілізованих обмінів з церквою. Одним із перших його законодавчих актів став «Закон про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий 23 квітня 1991 року. Це гарантує, що кожен громадянин має право на свободу совісті, «відкрито висловлювати або вільно поширювати

свої релігійні чи атеїстичні переконання». При цьому окремо визначено, що: українські громадяни рівні перед законом і мають рівні права у всіх сферах економічного, політичного, соціального та культурного життя, незалежно від їх ставлення до релігії [1].

Політичними суб'єктами та органами державної влади, які формують та опосередковано реалізують національну політику у релігійній галузі, є [2]: *Президент України*, в межах своїх повноважень, забезпечує цілеспрямовану діяльність усіх органів державної влади у формуванні та реалізації української політики, визначенні їх основних напрямків та поточних завдань (у тому числі в галузі релігії) тощо; *Верховна Рада України* є найвищим та єдиним законодавчим органом України, який має повноваження визначати принципи внутрішньої та зовнішньої політики (включаючи релігійні сфери), приймати необхідні закони, затверджувати національні плани розвитку тощо; *Кабінет Міністрів України*, *Міністерство культури України*, Структурні відділи місцевої державної адміністрації.

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні релігійне життя та державна політика відділені одне від одного, але в реальному житті «сфера релігії» є реальним об'єктом державної політики, встановлено, що між двома категоріями управління «державна політика в галузі релігії» і «державна політика в релігії», перша категорія є більш доречною в теоретичному та методологічному розумінні. На основі соціального вчення християнства було простежено існування трьох сфер життя людини, в яких Церква тісно взаємодіє з державою і суспільством: *Духовної, Соціальної і Політичної* [3], (Рис. 1).

Духовна сфера – це теологія, наукові теорії, філософські концепції, мистецтво, культура, психологічні установки, людський духовний життєвий досвід, релігійні традиції тощо. У процесі духовного взаємодії Церква і держава свідомо через механізми соціалізації формують такі особистості з духовними цінностями, які найбільш сумісні з реаліями людського існування.

Політична сфера пов'язана із задоволенням політичних інтересів віруючих, реалізацією їх свободи через богословське розуміння сучасної політики і участю християн в різних політичних партіях, громадських об'єднаннях та асоціаціях. Саме такий інтерес і визначає політичний імідж будь-якої організації і її відносини з нинішньою країною. У процесі політичної взаємодії церкви і демократичної країни забезпечують пріоритетність політичних прав і свобод людини в повсякденному житті людини.

Соціальна сфера – це сфера, яка відповідає соціальним і економічним потребам і свободи людини (сім'я, професійні колективи, соціальна справедливість, праця, охорону здоров'я, соціальний захист, соціальна політика). У процесі соціальної взаємодії церкви і країна встановили такий рівень соціальних відносин, який може максимально стимулювати подальше духовне, соціальне та політичне розвиток країни, суспільства і світу.

Соціологічні опитування громадської думки за останні 20 років підтвердили, що серед інших соціальних інституцій в Україні церква посідає найвищі показники щодо довіри громадськості, а саме: *волонтерські організації* (68,1% респондентів), *церкви* (61,4%) та *українські збройні сили* (60,8%) найбільше довіряють громадянам України [4].

Багато теологічних досліджень проводилось на дану актуальну тему, серед яких слід відзначити вітчизняного христоцентричного філософа Євгена Маланюка. Мислитель точно й чітко описує той факт, що слов'яни-українці мають тісний зв'язок з Богом [5], що здійснюється через віру в Нього. Український філософ наводить приклади спотворення, стирання такого зв'язку та перетворення людини цілісної, христоцентричної парадигми у обеззмістовлену «людину-масу», абстрактним колективом, що безмовно підкоряється державному діячу, правителю або ідеології. Саме такі пертурбації національного буття допомагають нам зрозуміти ту найвищу цінність єдності людини з Богом в молитві та в прагненні одухотворені мислячих людей, щоби зберегти себе та «національної душі» [6].

Не дарма іноземні поневолювачі на всьому історичному проміжку існування українсько-слов'янської нації на території України знали підхід щодо нав'язування своїх «прогресивних» цінностей шляхом стирання народної ідентичності: заборони релігійної діяльності, зносу церков, вивезення реліквій, знищення *«хребта нації»*, як, наприклад той самий таємний наказ вищих інстанцій Третього Рейху «Наказ Фюрера» про знищення Успенського собору Києво-Печерської Лаври 1941 року [7].

Однак факти свідчать, що в сучасній Україні вплив церкви як стабільної державної установи сильніший і глибший, ніж вплив політичної партії. Для багатьох віруючих духовний учитель є найбільш авторитетною людиною, слова чи думки якого, вважаються єдино правильними [8].

Пропонуємо розглянути поняття церкви у розрізі теологічного, богословського твердженя. Адже основною сакральною функцією церкви є *культурно-сакральна*: матеріально-просторова (видима) та літургійна (духовна); *символічно-космологічна*: храм — символ Раю на землі, Всесвіт розділений на три частини – область буття Бога, область небесного та область земного; *художньо-естетична*: виразна, образотворча (Рис. 1).

Нинішня модель відносин між державою та церквою в Україні не лише забезпечує співіснування держави та церкви як соціальних інститутів з різними цілями та функціями, а й забезпечує взаємодію між ними на основі партнерства для вирішення багатьох духовних проблем такі, як гуманітарні, соціальні, екологічні та інші властивості.

Сучасне суспільство багатогранне та різноманітне, із різними специфічними потребами, що зумовлює необхідність гнучкості та толерантності по відношенню до кожного. Аналіз соціально-демографічних процесів дозволяє виділити основні групи відвідувачів храмових споруд, відповідно до них, основні види діяльності сучасної церкви.

Серед **основних видів діяльності сучасної церкви** можна віднести:

– **Релігійна**: богослужіння;

– **Навчально-просвітницька**: недільні школи, конференції, релігійні семінари, вчення про історію церкви, святого писма, основ релігії;

– **Виховна**: творчі конкурси, майстер класи (писанкарство, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, різьблення по дереву), паломницькі поїздки, заняття з дітьми;

– **Рекреаційно-дозвілєва**: проведення церковних свят та різних релігійних заходів, форумів, ярмарок, спортивна та культурна діяльність парафії;

– **Благодійна**: благодійні їдальні, нічліжки, богадільня, всебічна медична допомога, лікування від різного типу залежностей;

– **Місіонерська**: всебічна матеріальна та духовна допомога дітям-сиротам, біженцям та вимушеним переселенцям; малозабезпеченим, ув'язненим, багатодітним сім'ям та літнім парафіянам;

– **Соціально-реабілітаційна**: діяльність є спорідненою із благодійною та місіонерською, але відрізняється тим, що для цього виду діяльності відносяться люди, яким вже надано всебічну допомогу у забезпеченні матеріальних, фізичних та соціальних потреб;

– **Господарська**: технічне обслуговування транспорту та іншої техніки для потреб парафії; розвинуте садівництво, тваринництво, пасіка;

– **Адміністративна**: організація екскурсій, інтернет та медіа ресурси, видавництво, організація культурних заходів [9].



Рис. 1. Вплив соціально-політичних факторів на розвиток сучасної церкви в Україні (зображення автора)

Священна сутність православного храму, що описана в Святому Письмі та у вченні Святих Отців Церкви, представлена, як Царство Небесне на землі, Божий Дім, Тіло Ісуса Христа; квінтесенція Триєдиного Бога (Божественного, небесного і земного), що символізується у трьох складових частин побудови храмової споруди відповідно – вівтарної, центральної частини (наоса) та бабинця. Храмова споруда, його внутрішня система, структура побудови, ієрархічність елементів, підпорядкованість спрямована спілкування вірян з Богом через таїнство Євхаристії, літургічних дійств [10].

У своїй сутності церковне мистецтво є відображенням молитовного досвіду людини. Храми є зовнішньою стороною церковного мистецтва. Православний храм являє собою складний, невичерпний у своїй видимості цілісний символ - це одночасно і образ Всесвіту, і образ існуючої в її межах Церкви. Храм є земним житлом неземного і всюди сущого Бога, місце знаходження Бога через молитву, місце єднання з Богом через таїнство, місце порятунку душі. Ця різноманітність досягається саме завдяки синтезу та інтеграції мистецтв.

Синтез мистецтв - одне з центральних понять при вивченні історії культури. У цьому синтезі так чи інакше знаходять своє місце різні види мистецтва, які, однак, не існують автономно. У світі мистецтва синтез має особливе значення, застосування синтезу мистецтв призводить до більшого впливу на глядачів, більшої емоційної виразності та глибини. Одним з найяскравіших прикладів синтезу різних видів мистецтв, без сумніву є культові споруди. Система оздоблення православного храму і є синтез мистецтв – архітектура, живопис, прикладне мистецтво: різьблення, скульптура, оздоблення деталей, шиття, флористика, спів – дає змогу досягти єдиного стану, дає змогу відчувати та зрозуміти всі символи, які закладені у внутрішньому за зовнішньому просторі храму (Рис. 2), [11].



Рис. 2. Синтез мистецтв в архітектурі православного храму та комплексу (зображення автора)

Отже синтез мистецтв, в сакральній православній архітектурі, є засобом всебічного впливу на емоційний стан людини та визначається наступними аспектами:

- розвиток асоціативно-образного мислення та духовної співтворчості;
- осмислення символічно-канонічного тексту;
- актуалізація естетичного переосмислення земного та небесного;
- прояв підсвідомо-сакрального зв'язку із піднесеним;
- естетичні переживання та почуття піднесеного;
- досягнення естетичного катарсису.

Богословська символіка підпорядкована церковному богослужінню, обрядових дійств і властивому сакральному простору, його тематичному оточення та формуванню образів. Особливість богослужбових процесів суттєво впливає на архітектурно-просторову структуру та організацію символічних компонентів храмової споруди [9].

Переходимо до одного із головних аспектів дослідження даної статті, до комплексного аналізу та розгляду характерних рис, тенденцій, факторів впливу та подальшого розвитку всеукраїнського православного храмового проектування та будівництва за всі, більше ніж за останні 30 років.

Автори даного дослідження припускають, що на даний момент не існує цілісної картини розуміння сучасних сакральних споруд в Україні, і це негативно впливає на цілісну характеристику, аналіз та визначення перспектив розвитку сакральної архітектури. Певні проблеми з якими архітектори почали стикатись, ще на стадії зародження Вільної України, була скута наявність будівельно-технологічної бази будівництва та проектування, відсутня творча ініціатива митців, з якою вперто боролись всі 70 років комуністичні лідери; внаслідок жорсткої централізації влади – були втрачені регіональні архітектурні школи, не розвивались та не досліджувались в повній мірі неречові джерела інформації; типізація проєктів громадського та житлового будівництва, тощо.

Авторами запропонована карта районування території України за спорідненістю архітектурно-планувальних, стилістичних, об'ємно-просторових та архітектурно-художніх характеристик національного доробку сакрального зодчества. За основу взята карта дослідників-соціологів та

економічного прогнозування В.А. Смолій, П.Я. Слободянюк, районування найоптимальнішого адміністративно-територіального устрою України за соціально-економічним та історично-демографічним розвитком (рис. 3, рис. 4), [12].

Незважаючи на експериментальні спроби проектування сучасних культових споруд, більшість архітекторів, зайнятих в сакральному проектуванні, особливо православних церков, і поруч дослідників сучасної культової архітектури України підтримується уявлення про існування храмобудівних канонів, що не має історичних і догматичних підстав.

Весь досліджений доробок сакральних споруд, збудованих за часів Незалежності України можна розрізнити за обраним шляхом ставлення до стилістичної спадковості. Як зазначає дослідник церковної архітектури Ю. Криворучко – «Сакральну архітектуру можна окреслити як мистецтво творення релігійного, сакрального, священного, церковного, літургійного, духовного середовища засобами простору, форми, світла, кольору, часу, знаку, символу, зображення, образу, слова – архетипів абсолютного, що даються людині за їхньою допомогою у відчуттях, уяві, осяяннях, одкровеннях» [13].

Райони Західного Полісся та Українських Карпат (Західна зона). *Архітектурно-планувальні особливості:* ярусність у загальній архітектурно-просторовій побудові із розвинутим центральним об'ємом, пірамідальність та пластичність силуету храмової будівлі із центрично-підпорядкованістю; поширений хрещатий, хрестоподібний та центричний (три-, п'яти-, дев'яти- дільний) план із одно-, три-, п'яти- баневим завершенням; рідше за все зустрічається хрестово-купольний тринавовий тип та загальна побудова планувальної структури храмових споруд.

Стилістичні та архітектурно-художні особливості: використання основних принципів ортодоксальної архітектури та унікальних традицій українського козацького бароко та українського модерну; активне залучення неомодерністських експериментів із використанням таких стилів як: постмодернізм, мінімалізм із елементами кубізму, постмодерн, неофутуризм, експресіонізм, неофутуризм.

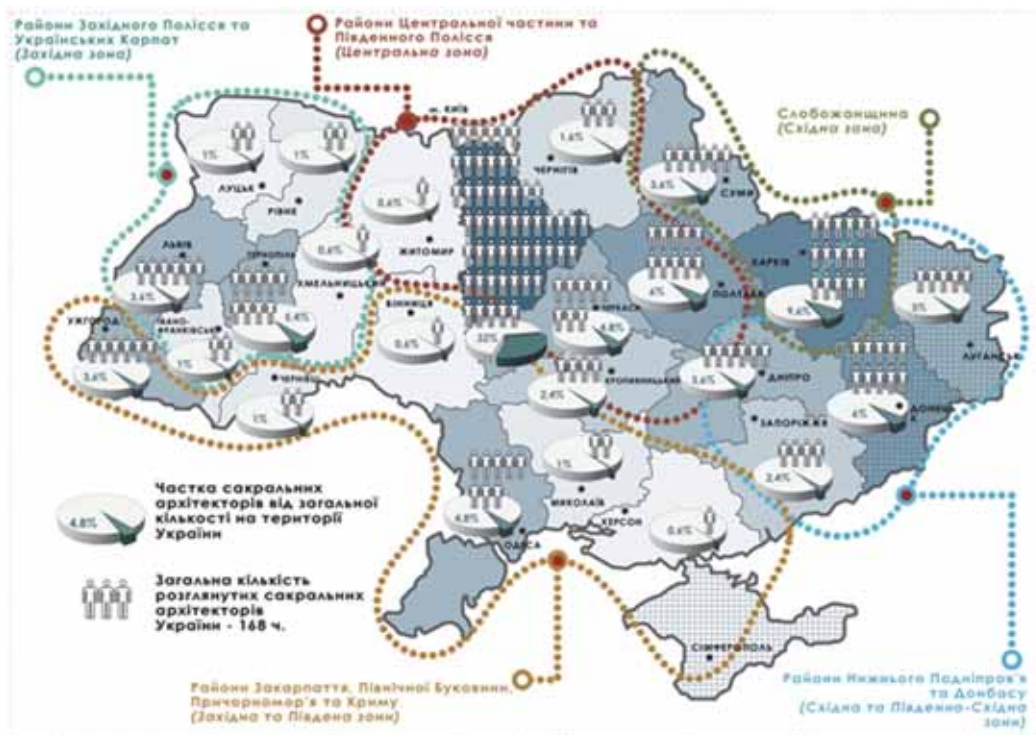


Рис. 3. Карта районування території України за спорідненістю архітектурно-планувальних, стилістичних та об'ємно-просторових стадій розвитку храмової архітектури (зображення автора)



Рис. 4. Карта доробку православних храмових споруд та комплексів на території України (зображення автора)

Райони Закарпаття, Північної Буковини, Причорномор'я та Криму (Західна та Південна зони). *Архітектурно-планувальні особливості:* поліфонія архітектурно-планувальних рішень серед яких найбільше виділяються хрестоподібні, базилікальні, багатодільні та центричні храмові споруди.

Стилістичні та архітектурно-художні особливості: домінує репрезентація стилістичних та типових особливостей культової архітектури, передусім, неоруського, нео- чи псевдовізантійського, російсько-візантійського та еkleктичного спрямування стилів; переважає низький рівень архітектурно-просторової композиції зведених храмів та комплексів, слабкий рівень матеріально-технічного забезпечення, гіпертрофовані архітектурні форми, суцільне спрощення планувальної структури.

Райони Центральної частини та Південного Полісся (Центральна зона). *Архітектурно-планувальні особливості:* фіксується певне різноманіття планувальних структур, де найбільший розвиток отримали такі типи планувальних типів: центричні (ротондальний, квадратний, конховий); хрестоподібні (хрещаті); комбінантивний (синергія хрещатого дев'ятидільного храму та хрестовокупольної моделі).

Стилістичні та архітектурно-художні особливості: представлені широким діапазоном використання усталених традицій храмобудування; прямого цитування форм та деталей; використання прийомів «стилізації» та «стилізаторства»; синкретичність українського бароко, українського модерну та модернових пошуків.

Слобожанщина (Східна зона). *Архітектурно-планувальні особливості:* домінує поліфонія архітектурно-планувальних рішень серед яких найбільше виділяються: хрестоподібні (три-, дев'ятидільні; одно-, три- п'яти- бані); центричні (ротондальні, квадратні); хрещаті із прибудованою або надбудованою дзвіницею до нартесу; рідше за все зустрічаються хрестово-купольна система, базилікальна та загальний типи.

Стилістичні та архітектурно-художні особливості: синтез геометричної абстракції та стилізації національних ритмічних та пропорційних закономірностей в сакральній архітектурі

(українське необароко з елементами українського модерну); ретроспективні ремінісценції й творче переосмислення класичних стилів, національних традицій та конфесійної унікальності при активному залученню модерністських експериментів; зустрічаються прийоми вжитку прямого копіювання історичних стилів.

Райони Нижнього Подніпров'я та Донбасу (Східна та Південно-Східна зони). *Архітектурно-планувальні особливості:* домінування симетричної композиції планувальної структури (хрестоподібні, одно-, п'яти- баневі, дев'ятидільні) із прибудованою або надбудованою високою дзвіницею; синкретичність планувальної структури хрестово-купольної системи та хрещатой; рідше за все зустрічаються загальний тип побудови; тридільний, багатодільний; багатонавовий.

Стилістичні та архітектурно-художні особливості: поєднання різностильових проявів історичної сакральної архітектури та їх творче переосмислення: псевдоросійський стиль; російсько-візантійський стиль; неовізантійський стиль; українське необароко з елементами «петровського бароко»; «промисловий» або «цегляний» стиль; синодальний (спархіальний) стиль.

В рамках дисертаційного дослідження [9] було встановлено, що із 3195 членів Національної Спілки Архітекторів України (далі - НСАУ) задіяні тільки 5,2 %, це не більше 200 зодчих та архітекторів від загальної офіційної кількості членів спілки, які задіяні у проектуванні та будівництві храмових будівель та комплексів. Досліджено та розглянуто 168 архітекторів України, що задіяні у сакральному проектуванні та будівництві, а також, встановлена низка розглянутих архітекторів по областям країни. В результаті аналізу, був складений доробок архітекторів, які спроектували від 10-ти до 100-та храмових споруд та комплексів, було сформовано «архітектурне кредо» митців.

Перед тим як перейти до розгляду архітектурного доробку архітекторів, слід зазначити запропоновану періодизацію формування та розвитку сучасного вітчизняного досвіду проектування та будівництва православних храмів і комплексів (Рис. 5).



Рис. 5. Періодизація, формування та розвиток сучасного вітчизняного доробку православних храмів та комплексів на території України (зображення автора)

Свій початок відродження храмового будівництва в Україні, не офіційно, ще започатковано у II пол. 1950-х років, а саме відтворення церкви Св. Влм Параскеви П'ятниці на Торгу (1955-1962 pp.), як пам'ятка храмового зодчества Чернігівського Князівства; а також Надбрамна церква Золотих Воріт (1982 p.), як музей в м. Київ. Авжеж після проголошення Незалежності України у 1991 році почалось активне нове будівництво сакральних споруд та втілюватись національні й державні проекти по відтворенню пам'яток історії, в тому числі храмові споруди та комплекси. Одна з перших храмових споруд, що була збудована, у 1988-1989 роках, вважається, Кафедральний собор на честь Покрови

Пресвятої Богородиці в м. Бориспіль Київської області, архітекторами та будівничими виступили Лариса Скорик та Софроній митрополит Черкаський і Канівський.

На рисунку 5 представлена періодизація, формування та розвитку сучасного вітчизняного доробку православних храмів та комплексів на території України починаючи з 1989 р. до 2022 р.

I – період (1989 – 2000 рр.) характеризується:

- Початком відбудови сакральних пам'яток, активної залученості архітекторів до реставраційної діяльності й будівництва нових храмів та комплексів по всій території України;

- Складністю осягнення архітектурної стилістики храмових споруд на тлі пострадянської рефлексії та створення індивідуальної концепції української традиції;

- Архітектурно-стилістичним та архітектурно-просторовим впливів західної сакральної архітектури та архітектури української діаспори;

- Конфліктом індивідуального розуміння традицій, каноніки та новаторства.

II – період (2000 – 2015 рр.). Продовження експериментальної діяльності в проектуванні, а саме:

- В області конструктивно-технологічних засобів: використання сучасних матеріалів (імітативного характеру та традиційного); переосмислення символічної складової та їх акцентів, морфологічних аспектів сакральної архітектури в цілому;

- Активний розвиток особисто-професійного тлумачення архітектурно-стилістичних та архітектурно-просторових рішень в контексті українських національних традицій храмобудування;

- Формування архітектурного світогляду проєктувальників певного регіону, а саме: еклектизм та схильність до перенавантаження силуету (Центральний, Східний та Південний регіони), та використання методів функціоналізму, геометризації та схильності до неомодерністських експериментів (Центральний та Західний регіони);

- Пошуки єдиного «національного стилю», як вираження рис самоідентифікації;

- Активне запозичення характерних архітектурних елементів доробку сакральної архітектури інших православних країн за допомогою методу «геометричної абстракції»;

- Синкретизм історичних стилів, архітектурно-просторових форм та містобудівного контексту;

- Використання декоративістських способів, задля досягнення емоційно-ідеологічного враження від сакральної споруди, де, нерідко, порушувалась гармонія силуету та естетика форми;

- Часте використання архітектурно-стилістичних особливостей храмової споруди, що має відверті соціально-ідеологічні орієнтири.

III – період (2015 – 2022 рр.). Значне скорочення кількості новозбудованих храмів та комплексів:

- Простежується тенденція формування храмових комплексів із розширенням функціональної номенклатури;

- Удосконалення професійного застосування конструктивно-технологічних прийомів та архітектурно-функціональних рішень;

- Стильова криза в православній українській архітектурі;

- Нестабільний розвиток архітектурно-просторового формування та стилістичного напрямлення православних храмів, причиною якого слугують стала та неефективна матеріально-технологічна база;

- Архітектурно-просторовий та стилістичний «голод» доробку новозбудованих православних комплексів, що посилює модерністський дискурс довкола сучасного проектування храмів;

- Впровадження поодиноких новаторських ідей, принципів, прийомів та рішень в архітектурі сучасних православних храмів, що не мають системного характеру;

- Часте використання архітектурно-стилістичних особливостей храмової споруди, що має відверті соціально-ідеологічні орієнтири.

Подальший розвиток вітчизняного храмобудування сповільнили активні військові дії Російської Федерації проти України у лютому 2022 року. Тому постало логічне питання завершення та підбиття підсумків тридцятирічного періоду розвитку храмобудування та теренах держави. Цей період

ознаменується рядом наукових праць та досліджень. Задаючись цим питання авторами був сформований доробок архітекторів, задіяних у сакральному проектуванні, які були поділені за кількістю запроєктованих та збудованих храмів й храмових комплексів (група архітекторів, що запроєктувала та збудувала більше тридцяти та менше десяти сакральних споруд). В дисертаційному дослідженні автора детально розглядається методика встановлення цієї виборки архітектурних персоналій, отримання та аналіз матеріалів, методика опитування архітекторів і т.д.

На базі дослідженого доробку, можна виділити наступні персоналії серед вітчизняного храмобудування: Слепцов Олег Семенович (більше 100 будівель), [14], [15]; Плосконос Олександр Тимофійович (близько 70 буд.); Чечельницький Павло Георгійович (бл. 60 буд.); Ковальчук Віктор Федорович (бл. 60 буд.); Биков Володимир Борисович (бл. 50 буд.); Танасійчук Олександр Михайлович (більше 50 буд.); Ануфрієнко Володимир Васильович (бл. 40 буд.); Занько Григорій Дмитрович (більше 40 буд.); Яблонський Дмитро Нилович (бл. 40 буд.); Митрополит черкаський та каневський Софроній (Дмитрук) (бл. 30 буд.), (рис. 6.).

Також, було встановлено перелік персоналій, які збудували до 10 сакральних будівель і комплексів, які мають своє місце в українському доробку та активно впливають на розвиток та майбутні перспективи вітчизняного храмобудування (рис. 7, рис. 8).

На основі ґрунтовного аналізу вітчизняного доробку сучасної храмової архітектури можна виділити такі категорії, що описують основні аспекти проектування митців:

- Створення емоційно-насиченого індивідуального образу храмової споруди зі всіма необхідними сакральними змістами (духовності, традиційності, історична рефлексія, канонічність) (Ануфрієнко В.В., Слепцов О.С., Биков В.Б., Чечельницький П.Г.);

- Репрезентація стилістичних та типових особливостей культової архітектури (Митрополит черкаський та каневський Софроній (Дмитрук), Танасійчук О.М., Новгородов В.Є., Занько Г.Д., Яблонський Д.Н., Слепцов О.С.), [16];

- Геометризація та спрощення архітектурно-декоративного «набору» фасадного оздоблення з приводу економічної та технологічної неможливості відтворення (Ануфрієнко В.В., Чечельницький П.Г., Ковальчук В.Ф.);

- Рефлексія української традиції як козацько-наддніпрянської ідентичності на фоні радянської та пострадянської архітектурних шкіл (конструктивізм, типове проектування) (Плосконос О.Т.);

- Синтез геометричної абстракції та стилізації національних ритмічних та пропорційних закономірностей, а також домінування ностальгічно–традиційної архітектури (Плосконос О.Т., Биков В.Б.);

- Творче переосмислення класичних стилів, національних традицій та конфесійною унікальністю при активному залученню модерністських експериментів (Плосконос О.Т., Биков В.Б.);

- Рестроспективізм стилістичних та типових особливостей культової архітектури у зв'язку із роботою архітектора над відновленням та реконструкцією сакральних споруд, як провідної галузі зайнятості автора (Новгородов В.Є.).



Рис. 6. Вітчизняний досвід сакрального проєктування в Україні (персоналії, які запроєктували, збудували, відновили — більше 10 сакральних споруд) (зображення автора)

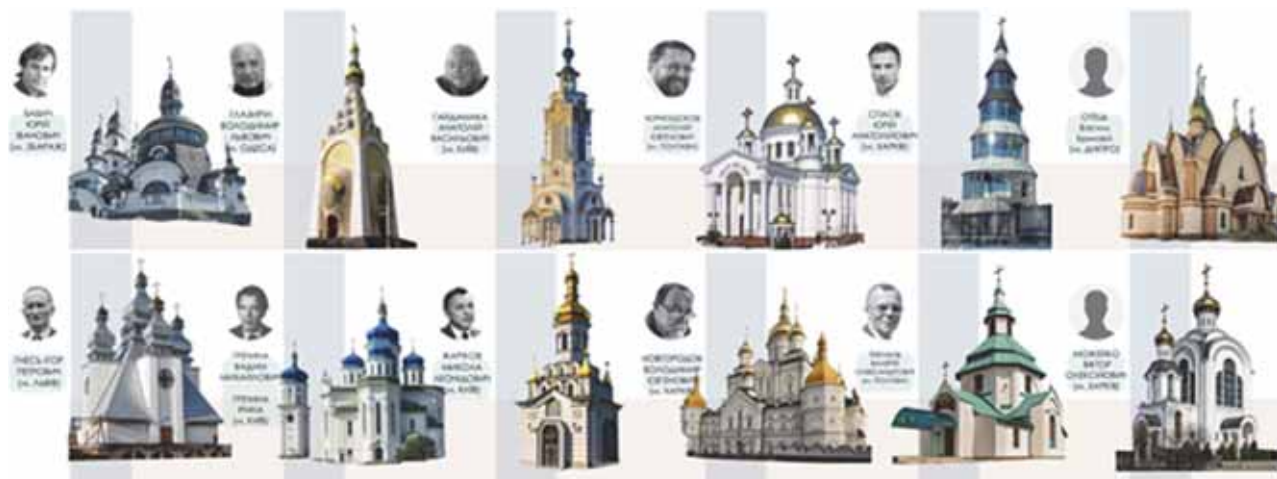


Рис. 7. Вітчизняний досвід сакрального проєктування в Україні (персоналії, які запроєктували, збудували, відновили — менше 10 сакральних споруд) (зображення автора)



Рис. 8. Вітчизняний досвід сакрального проєктування в Україні (персоналії, які запроєктували, збудували, відновили — менше 10 сакральних споруд) (зображення автора)

Під час інтерв'ювання архітекторів, особливо це розглядається в дисертаційному дослідженні [9] та попередніх публікаціях автора [17] виявлено **чотири основних принципи проєктування, на яких базуються провідні українські архітектори:**

- 1) Принцип організації функціонально-просторової структури сакральної архітектури, який розглядається у спектрі проєктування комплексу громадського призначення із наповненням всіма необхідними інженерно-технологічними засобами (становить 11% серед опитаних);
- 2) Використання основних принципів ортодоксальної архітектури національних традицій (28%);
- 3) Перетворення емоційного враження, враховуючи контекст місцевості, символіки та національних традицій, синергія між священнослужителем, архітектором та ктиторм (28%);
- 4) Забезпечення проведення головної функції церкви – богослужбового дійства та врахування характерних особливостей святого, на честь якого проєктується споруда (33% - найбільш числений варіант серед опитаних митців).

За допомогою опитування вдалося визначити особливості уявлень про **розвиток національної ідентичності серед опитаних архітекторів:**

- 1) Українське муроване та дерев'яне бароко (ностальгічні відтворення національних прототипів використання пропорційних співвідношень дерев'яного храмубудування Наддніпрянщини та оборонного типу храмових споруд);
- 2) «Авторське» бароко та архітектурний модерн (в основі методу якого лежать «авторські» інтерпретації національних стилів із великою долею гіпертрофії архітектурних форм та деталей, надмірна урочистість архітектурно-художніх рішень);
- 3) Давньоруська архітектура (ідеалізація усталених традицій храмубудування Києво-Візантійської архітектурної школи);
- 4) Інтерпретація стилів Північного православ'я (використання усталених традицій храмубудування Володимиро-Суздальської та Новгородсько-Псковської архітектурної школи);
- 5) Модернізм та постмодернізм (використання сучасних будівельних та конструктивних матеріалів, новітніх технологій; західна модерністська морфологія, як основа переосмислення національного храмубудування).

Далі розглянемо ряд тенденцій (тенденції сучасного розвитку, містобудівні тенденції, Стилістичні та архітектурно-художні тенденції та інші), сформованих на основі проаналізованого матеріалу сучасного проєктування та будівництва храмів й храмових комплексів на території України за роки «Незалежності».

Тенденції сучасного розвитку:

Відродження національної духовності та віри:

- Розбудова сакральної матеріально-технічної бази, поява нових храмів та комплексів, зростання числа парафій та громад;
- Розвиток соціально-релігійної діяльності парафій (релігійна, релігійно-освітня, навчально-виховна, дозвілля, благодійна, місіонерська, духовно-реабілітаційної);
- Взаємодія церкви та держави у розвитку діяльності, спрямованої на підвищення милосердя, духовних та культурних цінностей мирян.

Архітектурно-планувальні тенденції:

- Використання сталих типів об'ємно-просторових рішень, а також комбінація їх у храмові багатофункціональні комплекси (композитні: стилобатний тип із дзвіницею, прибудованими блоками, галереями, тощо);
- Формування «авторського стилю» архітектурно-планувальних рішень (храм-дзвіниця, композитний тип, "корабельний" храм, критий безстовпний з внутрішньою галереєю, тощо);
- Поява додаткових функціонально-планувальних зон: інтеграція у багатофункціональні комплекси (медичні та навчальні заклади, військові частини тощо) адаптивність та пристосування під нові духовно-соціальні потреби.

Конструктивно-технологічні тенденції (рис. 9):

- Застосування нетривіальних конструктивних систем (каркасно-монолітна, каркасно-ригельна системи, сталевий каркас об'єму споруди, специфічні системи);
- Активне використання залізобетонних монолітних та збірних конструкцій (залізобетонні балки, колони, арки, перекриття, конструкції індивідуального зразку);
- Великопрогонні металеві конструкції площинного та просторового типу (арки, ферми, рами, балки; просторові ферми);
- Використання високотехнологічних будівельних матеріалів та їх методів застосування (сталефібробетон, метод торкрет-бетування).



Рис. 9. Архітектурно-конструктивні системи храмових будівель та споруд (зображення автора)

Містобудівні тенденції (рис. 10):

- Розташування храмових комплексів та споруд на значущих містобудівних ділянках (перетин магістралей, набережна, площа, парк тощо);
- Розміщення храмового комплексу в планувальній структурі житлового району, глибині житлового кварталу або локально;
- Розміщення храмової споруди та комплексу на території/в структурі навчальних, медичних закладів; пенітенціарних установ; меморіальних зонах тощо.

Стилістичні та архітектурно-художні тенденції:

- Використання основних принципів ортодоксальної архітектури та унікальних традицій українського козацького бароко та українського модерну;
- Творче переосмислення класичних стилів, національних традицій та конфесійної унікальності при активному залученню неомодерністських експериментів;
- Репрезентація стилістичних та типових особливостей культової архітектури (неоруський, нео- чи псевдовізантійський, російсько-візантійський, еклектика).

Формування індивідуальності архітектора в сакральному храмубудуванні (рис. 11):

- Становлення архітектора, як професійної особистості в сакральному будівництві у пострадянський період розвитку;
- Духовно-релігійна складова світогляду православного архітектора, його конфесійне самовизначення виявлення методів, принципів, та критерій, що реалізують індивідуальну творчу манеру митця та визначення архітектурного кредо;
- Архітектурно-професійний досвід проектування та будівництва православних храмів і комплексів;
- Виявлення методів, принципів, та критерій, що реалізують індивідуальну творчу манеру митця та визначення архітектурного кредо.

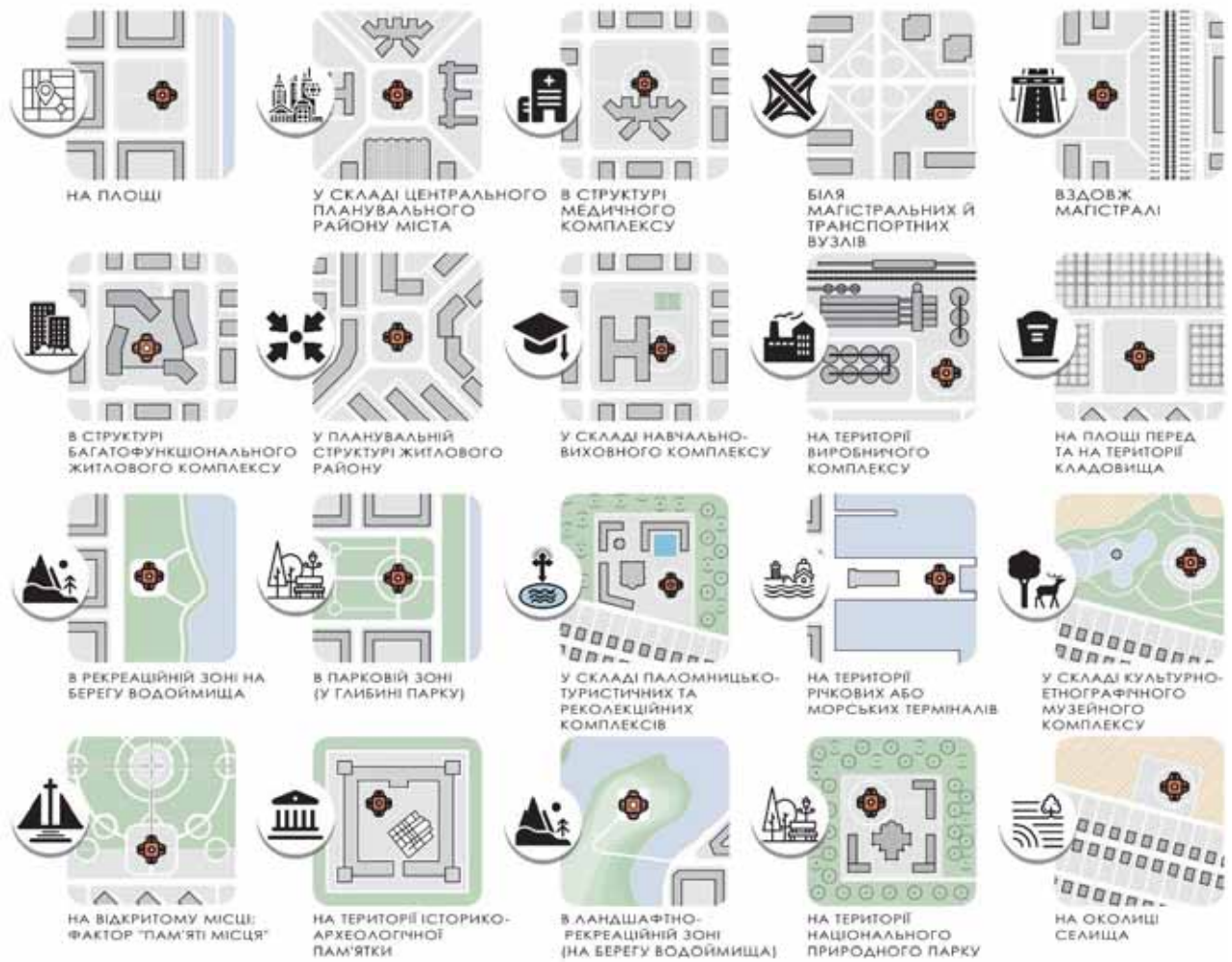


Рис. 10. Принципова схема розташування сакрального об'єкту в населеному пункті (зображення автора)



Рис. 11. Прояв індивідуальності в сучасному доробку православної архітектури України (зображення автора)

На підставі аналізу сучасного досвіду проектування та будівництва храмів та храмових комплексів на території України виявлено наступні групи факторів, що впливають на розвиток архітектурно-планувальної мережі, об'ємно-просторової структури та архітектурно-художньої організації сакральних споруд та будівель (рис. 12). Серед зовнішніх факторів розрізняють: соціально-демографічний та економічний, історико-культурний та містобудівний. Внутрішні фактори – архітектурно-художній, об'ємно-планувальний, архітектурно-просторовий та конструктивно-технологічний. Кожна група факторів виконує домінуючу роль у певному вигляді простору (внутрішнього та зовнішнього), залежно від низки умов, превалює вплив того чи іншого чинника.



Рис. 12. Фактори, що впливають на розвиток об'ємно-просторової та архітектурно-художньої складової храмової будівлі та комплексу (зображення автора)

Аналіз еволюції храмових будівель та споруд показав, що найбільше архітекторів використовують при проектуванні: історизми (нео-російський, російсько-візантійський, єпархіальний стиль, візантійський, російське бароко) – 45% досліджених об'єктів; український національний стиль (українське бароко, модерн, народна дерев'яна архітектура) – 40% досліджених об'єктів; модерністські пошуки (неомодерн, футуризм, неоконструктивізм, постмодернізм, експресіонізм) – 15% досліджених об'єктів (рис. 13).

До прикладу, аналіз стилістичних та архітектурно-художніх тенденцій досвіду світового Православ'я показав, що найбільш активними напрямками виступають: використання основних принципів ортодоксальної архітектури та унікальних традицій; творче переосмислення класичних та національних стилів та неомодерністські експерименти й новаторські пошуки [18].



Рис. 13. Архітектурно-стилістичні тенденції вітчизняного храмовбудування (зображення автора)

Серед архітектурно-планувального рішення виділяється прямокутний тип (христово-купольний, тридільний, безстовпний загального типу); Серед об'ємно-просторового рішення виділені – одно-двох та п'ятибаневі споруди; форма верхів – цибуляста, гранчаста та комбінована. За розташуванням дзвіниць відносно храму, з'ясовано, що більшість має блокований та приблокований тип розміщення (рис. 14).

На основі проведеного комплексного аналізу українських православних храмів та комплексів, архітектурно-планувальних, об'ємно-просторових та архітектурно-художніх тенденцій формування православного доробку, а також архітектурно-будівельного досвіду Слепцова О.С. можна сформулювати основні положення пошуку архітектурного образу сучасного православного храму в Україні [19], (рис. 15).

Серед основних та ключових аспектів ми визначаємо:

Спадкоємність (генетичний код нації): Творчий зв'язок з національною спадщиною, пошук сучасної національної форми; взаємодія з оточенням та контекстом місцевості; активне залучення творчого переосмислення «національних архетипів».

Розміщення на ділянці (містобудівний аспект): уособлює пріоритетне значення містобудівного розміщення храмового об'єкту на ділянці задля вдалого об'ємно-просторового та композиційного враження. Культова споруда може бути висотною чи діагональною домінантою, розташовуватись вільно на площі чи на території багатопрофільного комплексу, бути на території ландшафтно-рекреаційної зони чи на березі водоймища тощо.

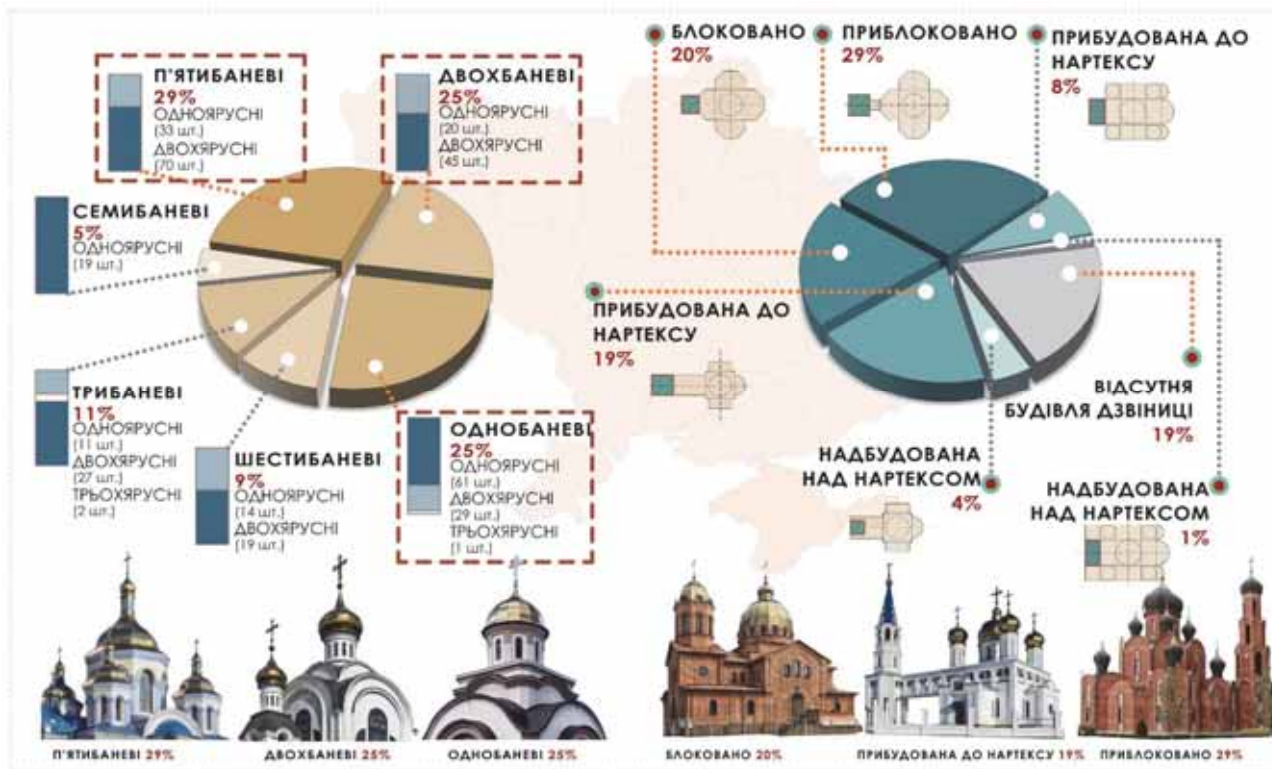


Рис. 14. Об'ємно-просторові тенденції вітчизняного храмубудування (зображення автора)

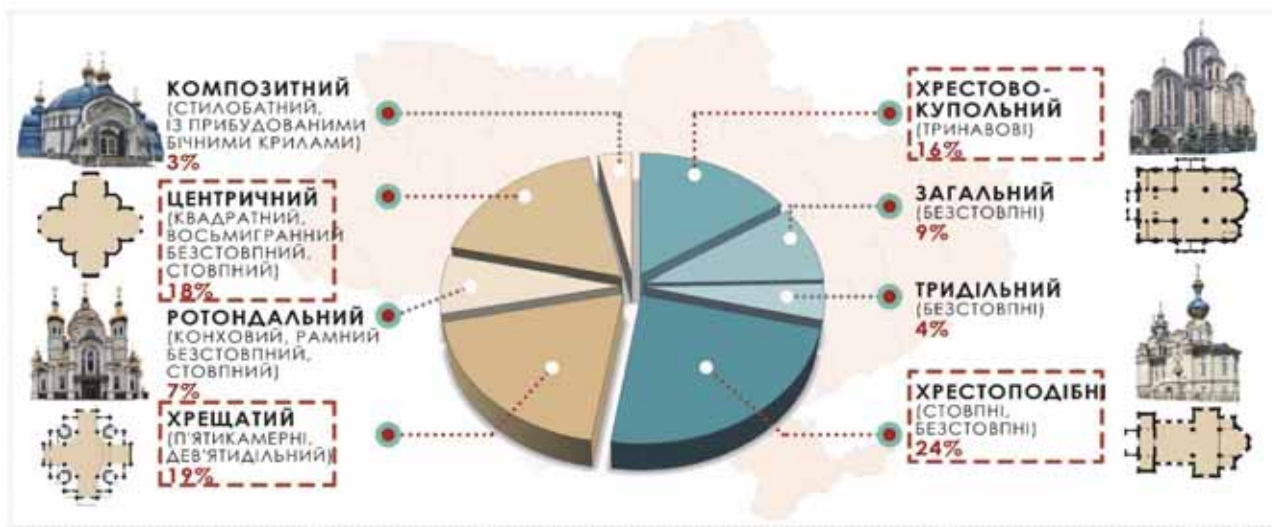


Рис. 15. Архітектурно-планувальні тенденції вітчизняного храмубудування (зображення автора)

Функціонально-планувальна схема: класична та канонічна тридільна структура храмового простору (бабінець, наос та вівтарна частини); багатофункціональність: розвиток функціонального складу храмового комплексу та сфер соціальної діяльності (благодійна, навчально-просвітницька, дозвілля, місіонерська); розвиток додаткових функціональних зон, з урахуванням соціально-релігійних потреб при чіткому диференціальному поділу парафій та громад; стабільне функціонування комплексу; переорієнтація монофункціонального храму на багатофункціональний храмовий комплекс.

Планувальна та композиційна варіативність: значення історичних планувальних прототипів світового православ'я, що впливають на сучасний вибір певної планувальної структури, а саме: хрестово-купольний, тридільний, безстовпний загального типу, центричний, ротондальний, конховий тощо [18]. Формоутворюючим елементом структури комплексу є – **сакральне ядро**, саме тому, автором були розроблені основні прийоми

композиційних рішень сакрального ядра в структурі храмового комплексу (рис. 16). Сакральне ядро за типом можна поділити на: компактний (блокувальний, вбудований і вбудовано-прибудований) та роз'єднаний (блоки зосереджені довкола сакрального ядра, окремо розташоване ядро та павільйонний) типи.

Конструктивний: архітектурне вирішення храмових комплексів, з урахуванням сучасних конструктивно-технологічних методів проєктування та будівництва; при виборі будівельних матеріалів слід враховувати їх високі показники зносостійкості, довговічності, акустичних властивостей, тощо.

Архітектурно-художня самобутність: пошук нових об'ємно-просторових форм повинні бути притаманні православній традиції, а саме:

- простота та цільність пропорцій; монументальність;
- «аскетизм» традиційних форм із чітко вираженою центрично-підпорядкованою структурою та ієрархічність елементів;
- всефасадність, пірамідальність та ярусність у архітектурно-просторовій структурі;
- пластика фасаду (контраст елементів фасаду, співставлення людині);
- застосування національних знаків та символів, орнаментация символіки;
- домінування верхнього освітлення та ієрархічність світла внутрішнього простору;
- символіка кольору фасадної та інтер'єрної частини.

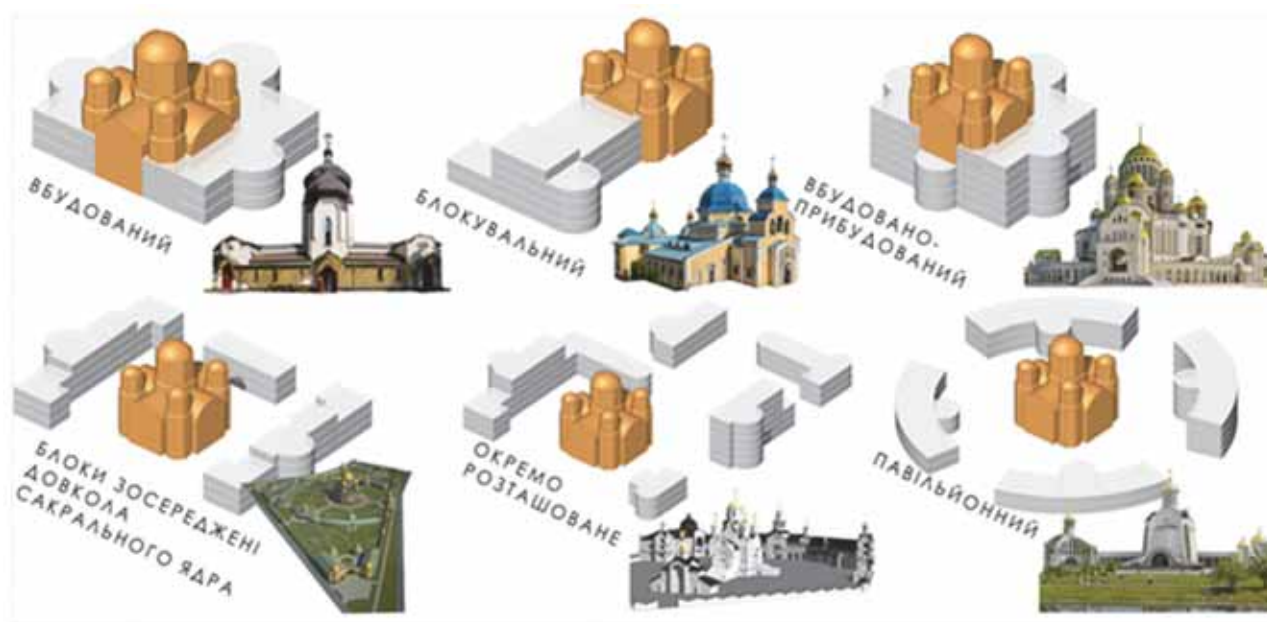


Рис. 16. Основні прийоми композиційних рішень сакрального ядра в структурі храмового комплексу (зображення автора)

На основі розроблених принципів організації архітектурно-планувальної та об'ємно-просторової структури православного храму та комплексу, які детально описані в дисертаційному дослідженні авторів даної статті. Серед основних позицій принципів можна виділити: 1) Принцип спадкоємності; 2) Принцип планувальної та композиційної варіативності; 3) Принцип взаємозв'язку території та сакрального наповнення; 4) Принцип індивідуального методу проєктування (кredo сакрального архітектора); 5) Принцип інтеграції православного храму та комплексу в архітектурну сучасність.

Сформовані принципи нам допомогли створити оптимальні вимоги, з урахуванням факторів впливу та функцій сучасної церкви, щодо теоретичної моделі сучасного українського храмового комплексу, що показано в таблиці 1 [19].

Таблиця 1. Теоретична модель сучасного українського храмового комплексу

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ	
ФАКТОРИ	ВИМОГИ
1) Соціально-економічний	Стабільне функціонування комплексу, переорієнтація монофункціонального храму на багатофункціональний храмовий комплекс.
2) Соціально-демографічний	Розвиток функціонального складу храмового комплексу сфер соціальної діяльності (благодійна, навчально-просвітницька, дозвілля, місіонерська).
3) Історико-культурний	Активне залучення творчого переосмислення “національних архетипів”.
4) Архітектурно-художній	Забезпечення естетичного та психологічного сприйняття образу сакральної споруди за рахунок силуетних, естетичних, композиційних, світлових та кольорних прийомів.
5) Архітектурно-композиційний	Спеціалізований кваліфікаційний рівень проєктантів та будівельних організацій стабільне функціонування комплексу; переорієнтація монофункціонального храму на багатофункціональний храмовий комплекс.
6) Містобудівний	Використовувати містобудівні значущі ділянки при проєктуванні храмових комплексів, наявність зручної пішохідної та транспортної доступності.
7) Екологічний	Вдосконалювати напрямки “екологічної архітектури”, “екологічну інженерію”, та інші “зелені технології”.
8) Конструктивно-технологічний	Інженерно-технологічне обладнання об'єкта має забезпечувати комфортні та безпечні умови перебування архітектурне вирішення храмових комплексів, з урахуванням сучасних конструктивно-технологічних методів проєктування та будівництва.
9) Функціонально-планувальний	Розвиток додаткових функціональних зон, з урахуванням соціально-релігійних потреб при чіткому диференціальному поділу парафій та громад.

Виявлені вимоги є основними, і кожна з них може бути поштовхом до подальших досліджень. Вони можуть змінюватися та доповнюватися новими, які будуть враховувати майбутні вимоги, відповідного до нового часу, тобто матимуть постійний розвиток та еволюцію.

Також варто зазначити проблематику впровадження сучасних енергозберігаючих технологій в структуру храмового комплексу. Одним із принципів інтеграції храмових комплексів в архітектурну сучасність є – впровадження енергозберігаючих технологій в структуру об'єкту, які допомагають створити більш комфортний мікроклімат з меншими витратами ресурсів, ніж раніше.

Останнім часом архітектори-проєктувальники все частіше застосовують різні технологічні засоби та системи, а саме: 1) технології локальної мережі Wi-Fi у храмовій споруді, тоді як у священнослужителів є мікрофони та планшети для керування світлом та звуком. Під час богослужінь звук та відео може транслюватись; 2) Система клімат-контролю для комфорту; 3) Тепла підлога (електрична або водяна); 4) Система пожежної сигналізації; 5) Система відеоспостереження; 6) система автоматизації церковного дзвону; 7) Ліфти розташовані в загальній вхідній зоні і виконують функцію підйому людей з обмеженими можливостями; 8) Для забезпечення мікроклімату храм обладнаний системою вентиляції та кондиціонування повітря, управління світлом, опаленням, системою аудіо та відео трансляції.

РЕАЛІЗОВАНІ проєкти



КОНЦЕПТУАЛЬНІ проєкти



Рис. 17. Зразки новаторських рішень збудованих та запроєктованих сакральних об'єктів (зображення автора)

АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНЯ ОБРАЗНІСТЬ

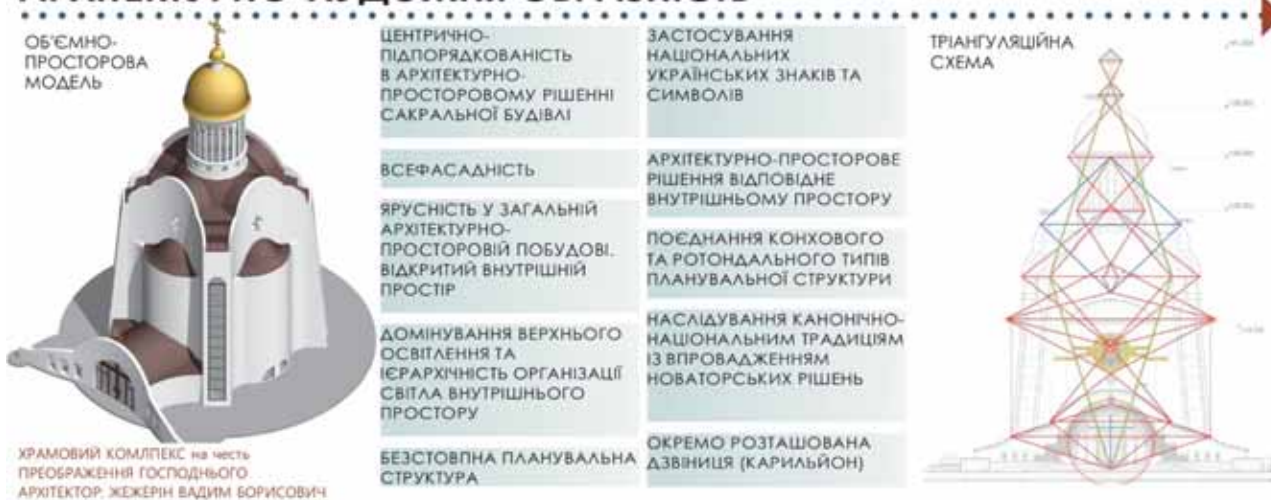


Рис. 18. Розкриття архітектурно-художньої виразності (зображення автора)

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ та мотиви в архітектурі

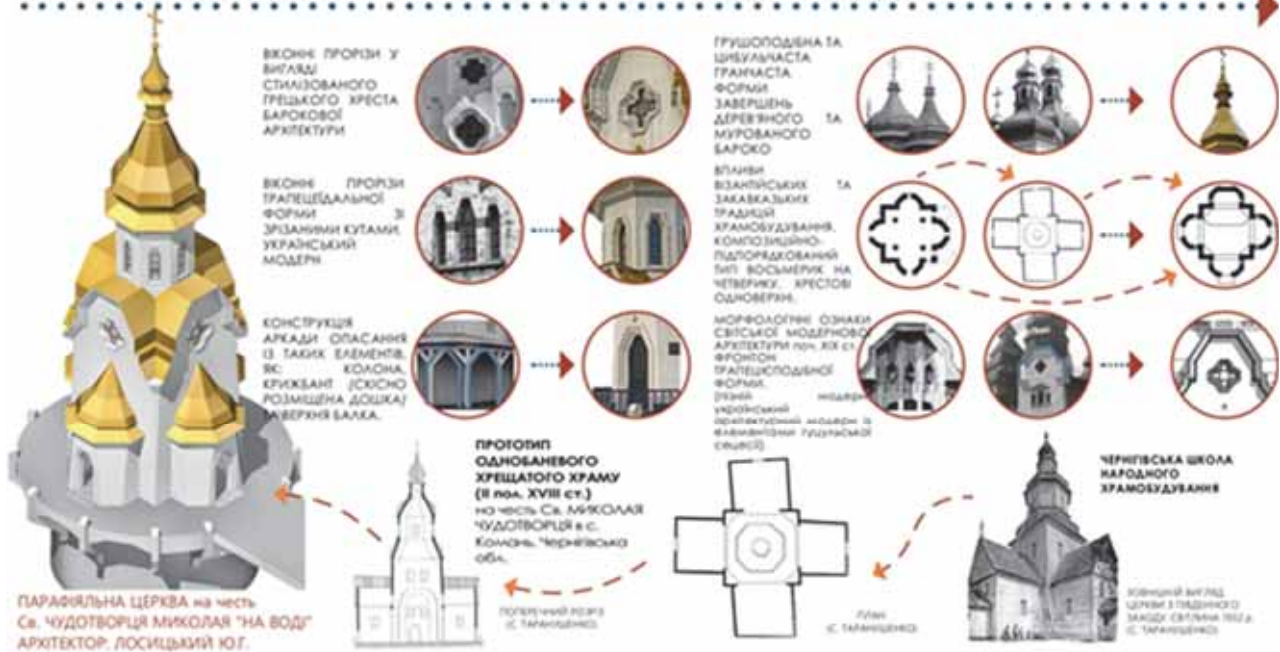


Рис. 19. Національні традиції та мотиви в сучасній сакральній архітектурі України (зображення автора)

НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ та мотиви в архітектурі

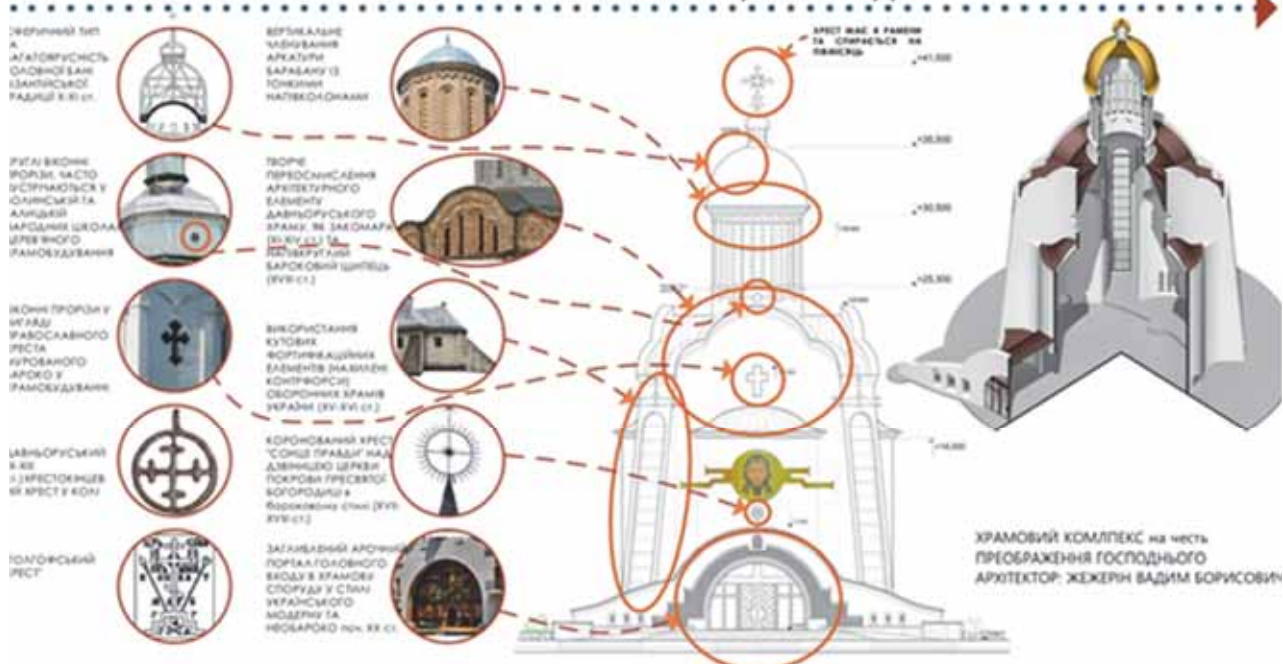


Рис. 20. Національні традиції та мотиви в сучасній сакральній архітектурі України (зображення автора)

Висновки. Проаналізувавши та узагальнивши досвід проектування православних храмових будівель та комплексів на території України, можна відзначити появу зразків новаторських рішень серед збудованих та запроектованих сакральних об'єктів (рис.19). Хотілось наголосити на тому що, для архітектора, який займається проектуванням сакральних споруд, пріоритетним завданням є використання архітектурно-художньої образності, яка насичена національними традиціями та мотивами; сучасних конструктивно-технологічних рішень, які сприяють появі новаторських зразків; вираження теологічної спадкоємності та домінанти православного світогляду (рис. 21, рис 22). Вектори

перспективного розвитку сакральних будівель та споруд формують відхід від конкретний стилістичних напрямків, що в більшості пересічних верств суспільства сприймається як зовнішня оболонка відповідного стилю. Митець-архітектор повинен розуміти і використовувати семантично-символічну глибину храмової споруди і всі його аспекти формотворення, які і створюють підґрунтя певного стилістичного напрямку. Архітектурно-стилістичні особливості – уособлення в собі всіх надбань певного періоду розвитку суспільства, що відображаються в об'ємно-просторовій, архітектурно-планувальній і художній структурі храмової будівлі та споруди.

На рисунку 20 розкрито засоби архітектурно-художньої виразності: центрично-підпорядкованість в архітектурно-просторовому рішенні; всефасадність; ярусність в архітектурно-просторовій побудові та відкритість внутрішнього простору; домінування верхнього освітлення та ієрархічність освітлення внутрішнього простору; безстовпна планувальна структура; застосування національних українських знаків та символів; відповідність архітектурно-просторового рішення до внутрішнього простору та інше.

Бібліографія

Шевцова Г. В., Пономаренко Г. О., 2019. Романтичні твори дерев'яного сакрального зодчества архітектора Олега Слепцова: світові та національні ідеї формотворення. *Архітектурний вісник КНУБА*. 20-21, С. 73-106.

Івашко Ю.В., 2019. «Авторський стиль» православних храмів О. С. Слепцова. *Архітектурний вісник КНУБА*. 20-21, С. 21-62.

Івашко Ю. В., Сьомка С. В., Ушаков Г. Н., 2019. Виїзна конференція кафедри основ архітектури та архітектурного проектування «Сучасні тенденції розвитку дерев'яної сакральної архітектури». *Архітектурний вісник КНУБА*. 20-21, С. 63-72.

Зиміна С. Б., 2019. Засоби гармонізації архітектурної виразності на прикладі сакральних об'єктів архітектора Олега Слепцова. *Архітектурний вісник КНУБА*. 20-21, с. 107-115.

Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII: станом на 15 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

Луценко В.В., 2019. *Формування та реалізація державної політики у сфері релігії в умовах європейської інтеграції України*: дис.... к. держ. управління. Київ, 238 с.

Мартишин Д. С., 2018. Православні церкви України в процесі українського державотворення. *Аспекти публічного управління*. 10, С. 21-30.

Центр Разумкова. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2020рр. Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу 288 «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин» 25 листопада 2020р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Київ, 2020, с.110.

Демянов В., Андрєєв О., 2006. Велич Дулібії Рось. Суренж. (Тасмниці Волинської землі). Київ: ВАТ «Поліграфкнига», 2006, 283 с.

Кабанець Є.П., 2016. «Наказ фюрера» (до питання про тасмний наказ про знищення Успенського собору). Матеріали Чотирнадцятої Міжнародної наукової конференції «Церква-наука-суспільство: питання взаємодії». Київ: С. 281-292.

Ямчук П., 2018. Український феномен у світовому трансцендентальному духовно-буттєвому контексті. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Волинської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріарха «Людина між Церквою і світом від антагонізму до синергії»*. Луцьк: С. 200-202.

Луцький І. М., 2007. Релігійний чинник у процесі українського націотворення (політико-правовий аспект). *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. Івано-Франківськ. С. 17-23.

Дунаєвський Є. Ю., 2023. *Еволюція архітектури православних храмів і комплексів в період незалежності України*: дис. д.ф. ОДАБА, Одеса. 373 с.

Водотика О.Ю. *Архітектура православних храмів України: історія та сучасність*: монографія. Київ: СПД Коляда О.П. 2006. С. 35.

Дунаєвський, Є. Ю. Створення сучасних православних храмів в Україні – «як мова української автохтонності» в контексті розвитку міст. *Тези доповідей IV міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні технології в архітектурі і дизайні»*. Харків: ХНУБА, 2020. С. 209-211.

Чмирьова Л. Ю. Районування території України як один з факторів просторового соціально-економічного розвитку регіонів. *Збірник наукових видань «Ефективна економіка»*. Дніпровський державний аграрно-економічний університет. № 3. 2013.

Криворучко Ю.І. Тенденції розвитку сучасної сакральної архітектури України. *Тези доповідей XI міжнародної наукової конференції «Історія релігій в Україні»*, книга II. Львів: Логос, 2001, С. 286-303.

Слепцов О.С. COVIDный дневник. Рефлексия. Киев: А+С, 2021. 264 с.

Слепцов О.С. Храмы Украинской Православной церкви. Киев: Издательский дом А+С, 2009. С. 207-248.

Слепцов О.С. Архитектурне проектування і реконструкція православних храмів Підручник для ВНЗ. Київ: А+С, 2014. 272 с.

Дунаєвський Є.Ю., 2022. Огляд та аналіз результатів інтерв'ювання з українськими архітекторами православних храмів та комплексів. *Збірник наукових праць «Регіональні проблеми архітектури та містобудування»*. Одеса: Астропринт. № 16. С.159-170.

Дунаєвський Є.Ю., 2024. Стилiстичні та архітектурно-художні тенденції світового досвіду проектування православних храмів та комплексів. *Збірник наукових праць «Сучасні проблеми архітектури та містобудування»*. Київ: КНУБА. № 69. С. 200-235.

Слепцов О.С. Архитектура православного храма: От замысла к воплощению. Киев: А + С, 2012. С. 166-171.

Зиміна С.Б., 2019. Засоби гармонізації архітектурної виразності на прикладі сакральних об'єктів архітектора Олега Слепцова. *Збірник наукових праць «Архітектурний вісник КНУБА»*. Київ: КНУБА. № 20. С. 102-111.

References

Shevtsova H. V., Ponomarenko H. O., 2019. Romantychni tvory derev"yanoho sakral'noho zodchestva arkhitekтора Oleha Slyeptsova: svitovi ta natsional'ni ideyi formotvorennnya. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*. 20-21, S. 73-106.

Ivashko YU.V., 2019. «Avtors'kyi styl'» pravoslavnykh khramiv O. S. Slyeptsova. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*. 20-21, S. 21-62.

Ivashko YU. V., S'omka S. V., Ushakov H. N., 2019. Vyyizna konferentsiya kafedry osnov arkhitektury ta arkhitekturnoho proektuvannya «Suchasni tendentsiyi rozvytku derev"yanoyi sakral'noyi arkhitektury». *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*. 20-21, S. 63-72.

Zymina S. B., 2019. Zasoby harmonizatsiyi arkhitekturnoyi vyraznosti na prykladi sakral'nykh ob"yektiv arkhitekтора Oleha Slyeptsova. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*. 20-21, s. 107-115.

Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi: Zakon Ukrayiny vid 23.04.1991 r. № 987-XII: stanom na 15 lyp. 2022 r. [Elektronnyy resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (data zvernennya: 15.07.24)

Lutsenko V.V., 2019. *Formuvannya ta realizatsiya derzhavnoyi polityky u sferi relihiyi v umovakh yevropeys'koyi intehtatsiyi Ukrayiny*. dys. kand. derzh. upravlinnya. Kyiv. 238 s.

Martyshyn D. S., 2018. Pravoslavni tserkvy Ukrayiny v protsesi ukrayins'koho derzhavotvorennnya. *Aspekty publichnoho upravlinnya*. T. 6, № 10. S. 21-30.

Tsentr Razumkova. Osoblyvosti relihiynoho i tserkovno-relihiynoho samovyznachennya hromadyan Ukrayiny: tendentsiyi 2000-2020rr. Informatsiyini materialy pidhotovleni do chervovoho zasidannya postiyno diyuchoho Kruhloho stolu 288 «Relihiya i vlada v Ukrayini: problemy vzayemovidnosyn» 25 lystopada 2020r. za spryyannya Predstavnytstva Fondu Konrada Adenauera v Ukrayini. Kyiv, 2020, S.110.

Demyanov V., Andreyev O., 2006. Velych Dulibiyi Ros'. Surenzh. (Tayemnytsi Volyns'koyi zemli). Kyiv: VAT «Polihrafknyha», 283 s.

Kabanets' YE.P., 2016. «Nakaz fyurera» (do pytannya pro tayemnyy nakaz pro znyshchennya Uspens'koho soboru). Materialy Chotymadtsyatoyi Mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi «Tserkva-nauka-suspil'stvo: pytannya vzayemodiyi». Kyiv: S. 281-292.

Yamchuk P., 2018. Ukrayins'kyy fenomen u svitovomu transtsendental'nomu dukhovno-butyevomu konteksti. *Materialy mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi Volyns'koyi pravoslavnoyi bohoslavs'koyi akademiyi Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy Kyivs'koho Patriarka «Lyudyna mizh Tserkvoyu i svitom vid antahonizmu do synerhiyi»*. Luts'k. S. 200-202.

Luts'kyy I. M., 2007. Relihiyny chynnyk u protsesi ukrayins'koho natsiotvorennia (polityko-pravovyy aspekt). *Naukovo-informatsynny visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolya Danyla Halyts'koho*. Seriya: Pravo. Ivano-Frankivs'k, S.17-23.

Dunayevs'kyy YE. YU., 2023. *Evolutsiya arkhitektury pravoslavnykh khramiv i kompleksiv v period nezalezhnosti Ukrainy*: dys. d.f. ODABA, Odesa, 373 s.

Vodotyka O.YU., 2006. *Arkhitectura pravoslavnykh khramiv Ukrainy: istoriya ta suchasnist': monohrafiya*. Kyiv: SPD Kolyada O.P. S. 35.

Dunayevs'kyy, YE. YU. Stvorennia suchasnykh pravoslavnykh khramiv v Ukraini – «yak mova ukrayins'koyi avtokhtovnosti» v konteksti rozvytku mist. *Tezy dopovidey IV mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi «Innovatsiyni tekhnolohiyi v arkhitekturi i dyzayni»*. Kharkiv: KHNUBA, 2020. S.209-211.

Chmyr'ova L. YU., 2013. Rayonuvannya terytoriyi Ukrainy yak odyn z faktoriv prostorovoho sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv. *Zbirnyk naukovykh vydan' «Efektyvna ekonomika»*. Dniprovskyy derzhavnyy ahrarno-ekonomichnyy universytet. № 3.

Kryvoruchko YU.I. Tendentsiyi rozvytku suchasnoyi sakral'noyi arkhitektury Ukrainy. *Tezy dopovidey KHI mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi «Istoriya relihiy v Ukraini»*, knyha II. L'viv: Lohos, 2001, S. 286-303.

Slepcev O.S. COVIDnyj dnevnik. Refleksii. Kiev: A+S, 2021. 264 s.

Slepcev O.S. Hramy Ukrainskoj Pravoslavnoj cerkvi. Kiev: Izdatel'skij dom A+S, 2009. S.207-248.

Slyeptsov O.S. Arkhitekturne proektuvannya i rekonstruktsiya pravoslavnykh khramiv Pidruchnyk dlya VNZ. Kyiv: A+S, 2014. 272 s.

Dunayevs'kyy YE.YU., 2022. Ohlyad ta analiz rezul'tativ interv'yuvannya z ukrayins'kymy arkhitektoramy pravoslavnykh khramiv ta kompleksiv. *Zbirnyk naukovykh prats' «Rehional'ni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya»*. Odesa: Astroprynt, № 16. S.159-170.

Dunayevs'kyy YE.YU., 2024. Stylistychni ta arkhitekturno-khudozhni tendentsiyi svitovoho dosvidu proyektuvannya pravoslavnykh khramiv ta kompleksiv. *Zbirnyk naukovykh prats' «Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya»*. Kyiv: KNUBA. № 69. S.200-235.

Slyeptsov O.S. Arkhitectura pravoslavnogo hrama: Ot zamysla k voplosheniû. Kiev: A + S, 2012. S.166-171.

Zymina S.B., 2019. Zasoby harmonizatsiyi arkhitekturnoyi vyraznosti na prykladi sakral'nykh obyektiv arkhitekтора Oleha Slyeptsova. *Zbirnyk naukovykh prats' «Arkhitekturnyy visnyk KNUBA»*. Kyiv: KNUBA, № 20. S.102-111.

Oleh Sleptsov¹, Yevhen Dunaevskiy²

¹ doctor of architecture, professor,

o.sleptsov@me.com

orcid.org/0000-0001-5441-5453

Department of Fundamentals of Architecture and Architectural Design

Kyiv National University Construction and Architecture

² PhD,

dunaevski.abs@odaba.edu.ua

orcid.org/0000-0003-4053-8000

Department of Architecture of Buildings and Structures

Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture

EVOLUTIONARY PROCESSES AND MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE ARCHITECTURE OF ORTHODOX CHURCHES AND COMPLEXES IN UKRAINE

© Sleptsov O., Dunaevskiy Ye., 2025

Abstract: The article analyzes and structures the fundamental foundations of the development of modern design, construction, and operation of Orthodox church buildings and complexes on the territory of Ukraine during the period of its “independence.” In this study, the authors reveal the main trends and factors in the development of church architecture; propose a periodization of the formation and development of the heritage of Orthodox church buildings; identify and formulate the main architectural and planning, stylistic, volumetric-spatial, and architectural and artistic characteristics of the national heritage of sacred architecture over the 30 years of Free Ukraine. For the first time, a list of Ukrainian church architects involved in modern design and construction is presented and systematized, with the principles of the individual design method identified. The author reveals the credo of the architects and their author's style. For the first time, a temple building is presented as a synthesis of arts, where, in addition to the architectural and volumetric solution of the architect, a system of synthesis of arts is involved, which allows to achieve a single state, allows to feel and understand all the symbols that are embedded in the interior and exterior space of the temple.

The article deals with the issue of current trends in the modern development of sacred church building in Ukraine (revival of national spirituality and faith, architectural and planning, constructive and technological, urban planning, stylistic and architectural and artistic trends, and the formation of the architect's personality in sacred church building). The article is illustrated with a large number of images for the most complete immersion in the topic and understanding of the context. The conclusions indicate the main directions of development of modern church building in Ukraine; promising vectors of development are formed (innovative solutions for forming; the use of new constructive solutions that will contribute to architectural and artistic imagery; expression of national traditions and motives, theological continuity, etc.)

Keywords: sacred architecture, synthesis of arts, temple complex, architectural stylistics, interview method, church.